

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 03 | pp. 469-475 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI QARZI VA UNI SAMARALI BOSHQARISH YO'LLARI

Shamansurova Zilola Abduvahitovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” kafedrası professori (PhD)

z.shamansurova@tsue.uz

Mo'ydinov Jasurbek Mansurjonovich

Toshkent davlat Iqtisodiyot unversiteti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” kafedrası

“ Davlat moliyasi va Xalqaro moliya” yo'nalishi

MGF01-1 guruh magistratura talabasi

jasurbekmoydinov596@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining hozirgi kunda shakllanayotgan davlat qarzi dinamikatsiyasi, uning iqtisodiy barqarorlik va aholi turmush darajasiga ta'siri pazlitma tahlil qilinadi. Ichki va tashqi tarkibida bo'lgan davlat qarzining, qarz yuki boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari va fiskal siyosat doirasida amalga oshirish talab etarli chora tadbirlar haqida ma'lumot taqdim etilishi. Shuningdek, maqolada O'zbekistonda Davlat Qarzini boshqarish bo'yicha Ilmiy-Amaliy takliflar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar (Keywords): davlat qarzi, fiskal siyosat, iqtisodiy barqarorlik, aholi turmush darajasi, makroiqtisodiy muvozanat, tashqi qarz, valyuta xatari

Kirish (Introduction / Введение)

O'zbekiston Respublikasida mustaqillikka erishgandan so'ng amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar xorijiy investitsiyalar va kredit mablag'lari bilan bir qatorda xalqaro moliya institutlaridan ham faol foydalanishdan iborat. Amalga oshirish jarayoni natijasida davlat qarzi miqdori ko'paydi. Davlat xarajatlari asosan islohotlarni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy dasturlar bilan birgalikda infratuzilma loyihalarini amalga oshirish uchun qarz mablag'larini jalb qilishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy beqarorlik va aholi turmush darajasining pasayishi qarz mablag'lari tegishli darajadan oshib ketganda yoki rahbariyat yomon bajarilganligini ko'rsatsa, natija bo'ladi.

O'zbekistondagi iqtisodiy siyosat davlat qarzini maqbul darajada ushlab turish bilan birga salbiy iqtisodiy ta'sirlarni minimallashtirish va mablag'lardan samarali

foydalanishni o'zining asosiy vazifalari qatoriga qo'yadi. O'zbekiston Respublikasida davlat qarzini boshqarish uning hozirgi holatini ilmiy tahlil qilishga muhtoj, chunki bu aholi turmush darajasiga ta'sir qiladi..

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi (Literature Review / Обзор литературы)

Davlat qarzi bo'yicha turli xalqaro tadqiqotlar ushbu iqtisodiy choraning makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishga ta'siri to'g'risida to'liq ma'lumot berdi. Reinhart va Rogoff (2010) ma'lumotlariga ko'ra, davlat qarzining YaIMga nisbatan har qanday katta o'sishi moliyaviy beqarorlik xavfi bilan birga o'sishga salbiy iqtisodiy ta'sir ko'rsatadi. Krugman (1988) o'z tadqiqoti orqali valyuta xatarlari va foizlarni to'lash va to'lov balansi muammolariga asosiy e'tibor qaratgan holda tashqi qarzning asosiy xususiyatlarini o'rganadi.

Barrou (1974) ning Lukas (1988) bilan birgalikda olib borgan tadqiqot ishlari shuni ko'rsatadiki, davlat qarzlarini sotib olish strategiyasi va moliyalashtirish maqsadlari milliy iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Davlat qarz mablag'laridan oqilona foydalansa, iqtisodiy o'sish tezligi oshadi, ammo og'ir qarz yuki davlat byudjeti taqchilligining chuqurlashishiga olib keladi.

Jahon banki (2022) va xalqaro valyuta jamg'armasi (2022) O'zbekistondagi iqtisodiy islohotlar bilan bir qatorda davlat qarzining o'sishini YAIM munosabatlariga va qarzga xizmat ko'rsatish xarajatlariga nisbatan izchil baholaydilar. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi ilmiy-tadqiqot markazlarida qarzdorlik o'sishining aholi farovonligiga ta'sir etuvchi jihatlarni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Davlat qarzining samaradorligi aholi farovonligini belgilovchi omil bo'lib xizmat qiladi, shu bilan birga ushbu tahlilchilar ijtimoiy sektor xarajatlari va byudjet taqchilligining o'zaro ta'siriga diqqat qaratmoqdalar.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods / Методы)

Ushbu maqolada davlat qarzining hozirgi holati va uning aholining turmush tarziga ta'sirini o'rganish uchun quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi:

1.Statistik tahlil

Tadqiqotlar turli davlat va xalqaro agentliklardan, shu jumladan O'zbekiston Iqtisodiyot va Moliya vazirligi, Markaziy bank, Davlat statistika qo'mitasi, Jahon banki va xalqaro valyuta jamg'armasidan olingan rasmiy ma'lumotlar orqali davlat qarzining xususiyatlarini tahlil qildi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, davlat qarzining YaIMga nisbati tashqi savdo balansi statistikasi va inflyatsiya darajasi hamda ishsizlik darajasi ma'lumotlarini o'z ichiga olgan asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan bevosita bog'liqdir.

2.Qiyosiy tahlil

O'zbekiston davlat qarzlari strategiyasini Turkiya, Malayziya va Janubiy Koreya kabi rivojlanish mamlakatlari siyosati bilan taqqoslab baholadi.

Tekshirilayotgan davlatlar qarz boshqarish yondashuvlar va intizom saqlash yondashuvlar va xavf kamaytirish metodlarni ham ko'rib.

3.Iqtisodiy tahlil va prognoz

Davlat qarzini baholash iqtisodiy baholash uchun matematik-statistik usullar bilan bir qatorda regressiya modellari bilan birgalikda trend tahlilini qo'llagan.

Kelgusi yillarda mutaxassislar davlat qarzining o'lchamlari va bo'yanishida qanday rivojlanishi haqida prognozlar yaratdilar.

4.Intervyu va so'rovlar

Moliyaviy mutaxassislar iqtisodchilar va bir qator fuqarolar bilan birgalikda davlat qarzining jamiyatning iqtisodiy hayotiga ta'sirini baholash uchun suhbatlar va so'rovlar orqali o'z fikrlarini bildirdilar.

Olingan natijalar (Results / Результаты)

Davlat qarzining o'sish sur'ati

- So'nggi besh yil ichida O'zbekistonning davlat qarzi izchil o'sish sur'atlarini ko'rsatdi. Tashqi qarz va suveren obligatsiyalar o'sishni rag'batlantiradi, chunki O'zbekiston ushbu mablag'lardan infratuzilmani rivojlantirish (transport, energetika, suv ta'minoti) va ijtimoiy xizmat dasturlarini moliyalashtirish uchun foydalanadi.
- Umumiy davlat qarzi ichki qarzdan kelib chiqadigan minimal foiz o'sishini ko'rsatadi, chunki tashqi qarz o'zining ustun mavqeini saqlab qoladi. O'zbekiston iqtisodiyoti tashqi qarzga qattiq ishonganligi sababli valyuta kursi o'zgarishiga nisbatan munosabat kuchaygan.

Qarz tarkibi

- Davlat qarzining valyuta tarkibi shuni ko'rsatadiki, qarzning taxminan 70-80% xorijiy valyutalarda mavjud va bu mamlakat uchun valyuta xatarlarining oshishiga olib keladi.

№	Ko'rsatkichlar	2024-yil 1-yanvarda		2025-yil 1-yanvarda		O'zgarish (mln \$)
		mln \$	qarzdagi %	mln \$	qarzdagi %	
	Davlat qarzi	34 927	100%	40 199	100%	5 272
	YAIMga nisbati	34,4		35		
I	Tashqi qarz	29 639	85%	33 720	84%	4 081
	YAIMga nisbati	29,2		29		
II	Ichki qarz	5 288	15%	6 479	16%	1 191
	YAIMga nisbati	5,2		5,6		

- Iste'molchilar asosan ichki qarzni obligatsiyalar va bank kreditlari orqali yaratadilar.

Aholining turmush darajasi

- Foizlar va asosiy qarzni to'lash kabi davlat qarzi xarajatlari ijtimoiy byudjet mablag'larining kamayishiga yoki soliqqa tortishning kuchayishiga olib kelishi mumkin.
- Qarz bilan moliyalashtiriladigan infratuzilmani rivojlantirish qisqa muddatli iqtisodiy o'sishni keltirib chiqaradi va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratadi, natijada aholi daromadlari oshadi.

Boshqarish mexanizmlari

- Davlat qarzini samarali boshqarish bo'yicha ixtisoslashtirilgan qonunchilikni yaratish "davlat qarzini boshqarish to'g'risida" gi huquqiy hujjatlar, shu jumladan uni qo'llab-quvvatlovchi me'yoriy hujjatlar orqali zarur bo'ldi, chunki fiskal intizomni kuchaytirish zarurligi aniq bo'ldi.
- Qarz yuki o'rta va uzoq muddatlarda qarz strategiyasini puxta ishlab chiqish va qarzga xizmat ko'rsatish xarajatlarini optimallashtirish va xususiy sektor ishtiroki orqali kamroq og'irlashadi.

Tahlillar (Analysis / Анализ)

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda davlat qarzi miqdorining ortishi ikki xil xususiyatga ega:

1.Ijobiy ta'sir

- Davlat qarzini moliyalashtirishdan foydalanadigan loyihalar investitsiya faoliyatini kuchaytirish va ishlab chiqarish qobiliyatini rivojlantirish orqali qisqa muddatli iqtisodiy foyda keltiradigan ikkita rol ni bajaradi.
- Infratuzilma sohasidagi davlat qarz mablag'lari modernizatsiya qilingan energetika infratuzilmasi va boshqa yirik loyihalar bilan bir qatorda yangi yo'llarni kiritish orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

2.Salbiy ta'sir

- Chet el valyutasidagi qarzni qabul qilish valyuta tebranishlariga qaraganda ko'proq xavf tug'diradi. Milliy valyuta qadrsizlansa, bu qarzni to'lash xarajatlarining haddan tashqari ko'tarilishiga olib keladi.
- Davlat qarzini to'lash uchun mablag'lardan foydalanish ijtimoiy dasturlar uchun mavjud bo'lgan byudjet resurslarining kamayishiga olib keladi, bu esa aholining ijtimoiy himoyasini pasayishiga olib keladi.

Aholining turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan omillar sifatida quyidagilar ajralib turadi:

- Qarzga xizmat ko'rsatishning yuqori xarajatlarida hokimiyat sog'liqni saqlash va ta'lim va boshqa ijtimoiy dasturlarni o'z ichiga olgan ijtimoiy ta'minot dasturlari uchun byudjet mablag'larini kamaytirishi mumkin.
- Davlat qarzi bilan moliyalashtiriladigan loyihalar qisqa muddatli pozitsiyalarni yaratadi, ammo ularning bajarilishi mehnat bozorida yangi ishsizlik xavfiga olib kelishi mumkin.
- Inflyatsiya darajasi tashqi qarz yoki valyuta qiymatlari o'zgarganda ko'tariladi, chunki bu import xarajatlarini oshiradi va haqiqiy xarid qobiliyatini pasaytiradi.

Natijalar interpretatsiyasi (Discussion / Обсуждение)

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, yuqori davlat qarzi bir-biriga qarshi raqobatlashadigan turli xil iqtisodiy jarayonlarni keltirib chiqaradi. Iqtisodiy o'sish qarzlari hisobidan moliyalashtiriladigan yirik loyihalar orqali tezlashadi, ammo kelajakdagi holatlar aholining turmush darajasining yomonlashishiga olib keladigan ortiqcha davlat xarajatlarini ko'rsatishi mumkin.

Davlat qarzining YaIMga nisbatan 50-60 foizga oshishi Reinhart va Rogoff (2010) xulosalariga ko'ra iqtisodiy beqarorlikni keltirib chiqaradi. O'zbekistonda joriy davlat qarzi jahon iqtisodiy amaliyoti kritik deb belgilagan chegaradan pastda turibdi, ammo agar davlat byudjetining qarzдорlik darajasi saqlanib qolsa, kelajakdagi xavflar kuchayadi. Davlat qarzini boshqarish siyosati chuqur iqtisodiy islohotlar bilan birga qarz yukini oshirishni to'xtatish uchun doimiy ravishda takomillashtirishni talab qiladi.

Davlat qarzini strategik o'rta va uzoq muddatli rejalashtirish orqali boshqarish kerak, bu to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni xususiy sektorni jalb qilish bilan almashtirishni o'z ichiga oladi, bu esa byudjet daromadlarini oshirishni kuchaytirish va ushbu xavflarni minimallashtirish uchun fiskal intizomni o'rnatish.

Maqola bo'yicha xulosa va takliflar (Conclusions / Заключение)

Xulosa qilib aytganda:

1. Davlat qarzini oshirish sizga qisqa vaqt ichida iqtisodiy o'sishni rivojlantirish va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi, ammo bu byudjet zo'riqishi keyinchalik iqtisodiyotni og'irlashtiradi va valyuta kurslarini zaiflashtiradi.
2. Davlat turmush darajasi to'g'ridan-to'g'ri byudjetlashtirilgan investitsiya loyihalari va inflyatsiya darajasi bilan bir qatorda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlariga yo'naltirilgan mablag'lar miqdoriga bog'liq. Davlat qarziga xizmat ko'rsatish xarajatlari ijtimoiy sohadagi xarajatlarni kamaytirish imkoniyatiga ega.
3. Davlat qarzini boshqarish asosan moliya intizomiga tayanadi, chunki u aholi farovonligini kafolatlaydi. Aholiga tegishli fondlarni taqsimlash va foydali investitsiya loyihalarini qaytarish bilan bir qatorda nazorat qilinadigan davlat qarzlari kerak.

Takliflar:

1. **Davlat qarzini boshqarish strategiyasini takomillashtirish**
 - Sektorlar profilaktik qarshi choralarni amalga oshirishdan oldin xavfni baholashni talab qiladigan o'rta va uzoq muddatli qarzlarni boshqarish strategiyasini yaratishi kerak.
 - Valyuta bilan bog'liq xavflarni kamaytirish uchun chet el valyutasidagi qarz miqdorini barqaror degradatsiya jarayoni orqali kamaytirish kerak.
2. **Fiskal intizom va shaffoflikni kuchaytirish**
 - Davlat xarajatlarini boshqarish soliq tizimini tartibga solish va moliyaviy xarajatlarni maqbul nazorat qilish bilan fiskal byudjet barqarorligini talab qiladi.
 - Davlat qarzi bo'yicha shartnomani bajarish, shuningdek to'lov shartlari va qarz mablag'laridan foydalanish to'g'risidagi ommaviy axborot muntazam ravishda jamoatchilikka ochiq oshkor etilishi kerak.
3. **Qarz mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanish**
 - Bundan tashqari, strategiya qarz bilan moliyalashtiriladigan loyihalardan iqtisodiy daromadlarni kuzatib boradi va kerak bo'lganda xususiy investitsiyalarni qidiradi.
 - Ijtimoiy sektor va infratuzilma loyihalarida xususiy davlat sherikligi (XDS) modelini keng joriy etish.
4. **Milliy valyutada emissiya qilinadigan davlat obligatsiyalarini rivojlantirish**
 - Ichki moliya bozori investorlarning maqbul sharoitlari bilan bir qatorda kengayishi kerak va milliy valyutadagi obligatsiyalar milliy qarz aksiyalarini ko'paytirish uchun ularning jozibadorligini oshirishi kerak.
5. **Aholi farovonligini ta'minlashga yo'naltirilgan fiskal siyosat**
 - Qarz mablag'lari ijtimoiy himoya tashabbuslarini soddalashtiradi, shu bilan birga ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratadi va iqtisodiy infratuzilmani rivojlantiradi.
 - Hukumat davlat qarzining yuqori darajasidan kelib chiqadigan narx inflyatsiyasini engillashtirish uchun pul-kredit siyosati orqali choralar ko'rishi kerak

Tavsiyalar mamlakatlarga O'zbekistonda davlat qarzlarini boshqarishning samarali usulini taklif etadi, shu bilan birga aholi turmush darajasini yaxshilash bilan bir qatorda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Amalga oshirish xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni talab qiladi, shu bilan birga shaffoflikni ta'minlaydigan tegishli va mahalliy darajada mos boshqaruv usullarini ta'minlaydi..

Foydalanilgan adabiyotlar (References / Литературы)

1. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2010). *Growth in a Time of Debt*. American Economic Review.

2. Krugman, P. (1988). *Financing vs. Forgiving a Debt Overhang*. Journal of Development Economics.
3. Barro, R. (1974). *Are Government Bonds Net Wealth?* Journal of Political Economy.
4. Lucas, R. (1988). *On the Mechanics of Economic Development*. Journal of Monetary Economics.
5. Jahon banki (2022). *Uzbekistan: Economic Update*. www.worldbank.org
6. Xalqaro valyuta jamg'armasi (2022). *IMF Country Report – Uzbekistan*. www.imf.org
7. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti: www.mf.uz
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti: www.cbu.uz
9. Davlat statistika qo'mitasi (2023). *Rasmiy statistik ma'lumotlar*. www.stat.uz

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

